

De visie van Voedsel Anders:

Op weg naar een duurzaam en rechtvaardig voedselsysteem

Inhoud

	Pagina
- Voedsel Anders in het kort	1
- Alternatief: Onze bouwstenen voor een ander voedselsysteem	2
o 1. Agroecologie en bescherming van bodem, biodiversiteit en klimaat	3
o 2. Regionale voedselsystemen	4
o 3. Anders eten	5
o 4. Voedselsoevereiniteit, eerlijke prijzen en rechtvaardig handels-, landbouw- en visserijbeleid	5
o 5. Toegang tot natuurlijke hulpbronnen	7
- Samen werken aan de omslag	8
- Analyse: Welke problemen kent het huidige voedselsysteem?	8
- Analyse: Hoe heeft het zo ver kunnen komen?	12

Voedsel Anders in het kort

De **Voedsel Anders**-beweging zet zich in voor duurzame en rechtvaardige voedsel- en landbouwsystemen met een verantwoord beheer van bodems, landschap, planten, dieren en water. Voedsel Anders is een sociale beweging van diversiteit: van groepen en individuen met verschillen in strategie, gedachtegoed, kennis, vaardigheden en achtergrond. Wij verenigen ons in de uitgangspunten van dit manifest. We streven ernaar bruggen te slaan tussen de vele initiatieven voor eerlijke en duurzame voedselsystemen, en we werken samen en zijn solidair met sociale bewegingen, ook in andere landen. De crisis in ons voedselsysteem is namelijk nauw verbonden met onder meer de klimaatcrisis, biodiversiteitscrisis, schendingen van mensenrechten en groeiende sociale ongelijkheid. We streven naar een wereld waarin iedereen mee kan doen.

Voedsel Anders wil toe naar voedselsystemen waarin boeren, vissers en andere voedselproducenten en burgers meer zeggenschap hebben. We willen eerlijke prijzen voor voedselproducenten in alle delen van de wereld en toegang tot genoeg, gezond en duurzaam geproduceerd voedsel voor iedereen. Dat betekent bouwen aan nieuwe relaties tussen mens en omgeving en werken aan zowel agroecologie als voedselsoevereiniteit.

Een ander voedselsysteem gaat voor Voedsel Anders over het herstel van verbindingen: met de natuur, onze omgeving en bodem; tussen boeren, vissers en burgers, tussen stad en platteland en in solidariteit met het mondiale zuiden. Alles wat we eten, komt immers ergens

vandaan. Hoe ver we ook van elkaar verwijderd zijn, wat we hier doen heeft ook daar gevolgen, we zijn immers samen deel van één groot ecosysteem.

Het geïndustrialiseerde, geglobaliseerde voedselsysteem wordt echter sterk gedreven door economische prikkels die verbinding met elkaar en de natuur moeilijk maken, zoals een zo laag mogelijke kostprijs, concurrentie en een sterk geloof in technologische 'oplossingen'. Dit zet de toekomst van onze kinderen op het spel, maar ook nu al leidt dit vele sociale - en milieuproblemen. Willen we naar een rechtvaardige en duurzame voedselvoorziening, dan moeten we de balans herstellen. Voedsel Anders zet daarom verbindende waarden centraal: van competitie naar samenwerken, van uitputting en vervuiling naar productie binnen de draagkracht van de natuur, van nemen naar delen. Daarmee bouwen we voort op vele succesvolle initiatieven voor duurzaam, eerlijk en lokaal voedsel in Nederland, Vlaanderen en daarbuiten.

In dit visiestuk beginnen we met de voorstellen voor een ander voedselsysteem op vijf deelterreinen. Daarna volgt een uitgebreide analyse van de problematiek binnen het huidige voedselsysteem, en hoe het zover heeft kunnen komen.

Alternatief: Onze bouwstenen voor een ander voedselsysteem

Overal ter wereld beseffen mensen dat het zo niet langer kan. De noodzaak en actiebereidheid voor een systeemverandering is groot. Er zijn vele vernieuwende boeren, vissers, verwerkers en andere voedselproducenten die voor eerlijke en duurzame productie- en vangstmethodes en andere teelten kiezen. Daarmee vergroten ze hun inkomen en autonomie, werken ze meer samen met anderen, versterken ze de lokale economie, brengen ze nieuw leven in hun bodems en beheren ze de visstand op duurzame wijze. Voedselproducenten en burgers verenigen zich rond gezond, duurzaam en lokaal voedsel. De coronacrisis heeft dit verder gestimuleerd. Velen, waaronder politici en maatschappelijke organisaties, zetten zich in voor een eerlijker handels-, investerings- en mededingingsbeleid. Wetenschappers reageren op vragen van boeren en vissers om samen met hen kennis uit te wisselen en te ontwikkelen om dit nieuwe systeem te laten groeien. Overal ter wereld staan mensen en bewegingen op die opkomen voor het recht op gezond voedsel, water, vrije zaden en vis, fatsoenlijk levensonderhoud, respect voor mensenrechten en behoud van gezonde ecosystemen. Zij trekken waar mogelijk samen op met andere verontruste burgers zoals binnen de klimaatbeweging en mensenrechtenbeweging.

De **Voedsel Anders**-beweging verenigt veel van deze individuen, organisaties en netwerken in het werken aan een rechtvaardig en duurzaam voedselsysteem. In onze visie staan vijf bouwstenen centraal:

- 1. Agroecologie en bescherming van bodem, biodiversiteit en klimaat**
- 2. Regionale voedselsystemen**
- 3. Anders eten**
- 4. Voedselsoevereiniteit, eerlijke prijzen en rechtvaardig handels-, landbouw- en visserijbeleid**
- 5. Toegang tot natuurlijke hulpbronnen**

Deze bouwstenen vullen elkaar aan en vormen tezamen onze visie op een rechtvaardig en duurzaam voedselsysteem.

1. Agroecologie en bescherming van bodem, biodiversiteit en klimaat

Agroecologie is zowel een ecologische als een sociale benadering van de landbouw. Het is een verzamelnaam van praktijken, maar tegelijkertijd een wetenschap en een wereldwijde sociale beweging. Agroecologie zoekt manieren om lokale middelen, relaties en kennis in te zetten voor een veerkrachtige en productieve landbouw. Deze benadering gaat uit van samenwerking met de natuur - bijvoorbeeld door kringlopen zoveel mogelijk te sluiten -, van vrije uitwisseling van kennis en zaden tussen boeren, en van ecologische processen in plaats van het gebruik van chemische middelen (voor bijvoorbeeld bemesting of plaagbestrijding). Ook de verbinding met de gemeenschap en culturele waarden staan centraal. Boeren brengen deze principes op tal van plekken in de praktijk, vaak in samenwerking met burgers en wetenschappers.

Agroecologie is naast praktijk en wetenschap ook uitgegroeid tot een wereldwijde beweging voor biologische en culturele diversiteit. De beweging bouwt voort op feministische principes die staan voor andere, zorgzamere manieren van omgaan met andere mensen en de natuur. Van concurrentie, winst en overexploitatie naar samenwerken, sociale gelijkwaardigheid, delen en respect voor de natuur. De agroecologische beweging omvat niet alleen boeren en burgers, maar ook vissers, herders, inheemse volkeren en andere gemarginaliseerde groepen. De beweging pleit voor de erkenning van de rol, rechten, behoeften en kennis van kleinschalige lokale voedselproducenten, veelal gemarginaliseerde groepen, en voor bottom-up manieren van bestuur die hen meer zichtbaarheid en zeggenschap geven. Dit vermindert de externe afhankelijkheid van de boer en vergroot zijn of haar zeggenschap over en autonomie binnen het landbouw en voedselsysteem. Agroecologische systemen zijn klimaatbestendig door slim gebruik te maken van lokaal toepasbare kennis en variëteiten en methoden die beter zijn aangepast aan een veranderend klimaat. Zorg voor bodem en biodiversiteit leidt tot water- en koolstofopslag. Ook beperken agroecologische boeren zoveel mogelijk het gebruik van fossiele brandstoffen.

In agroecologie kan toegepaste technologie worden gebruikt om de werking van natuurlijke processen te ondersteunen. Veel agroecologische boeren zoeken dan ook naar technologie en mechanisatie die hun manier van werken kan versterken en vergemakkelijken, en daarmee hun kwaliteit van leven, inkomen en autonomie verhoogt. Andere technologische 'oplossingen' zoals genetische manipulatie en kweekvlees, die vaak genoemd worden in relatie tot klimaatverandering en het 'voeden van de wereld', passen niet bij agroecologie. Die leiden onder andere tot toenemend gebruik van energie en grondstoffen ten opzichte van conventionele landbouw, zetten boeren buitenspel en vergroten de macht van (multinationale) bedrijven in de voedselvoorziening. Het vergroten van de voedselzekerheid is meer gediend met het vergroten van de toegankelijkheid van het beschikbare voedsel en van natuurlijke hulpbronnen om dit te produceren.

Agroecologie past ook bij een nieuwe visie op de visserij, waarin die als onderdeel wordt gezien van het ecosysteem, in samenwerking met de natuur.¹ Op agroecologische principes gestoelde visserij maakt gebruik van lokale kennis en praktijken die van generatie op generatie zijn ontwikkeld en doorgegeven. Er worden weinig fossiele brandstoffen gebruikt en de

¹ https://worldfishers.org/wp-content/uploads/2017/09/WFFP.Food_Sov_web.pdf

kraamkamers van de vis en het aquatisch ecosysteem worden beschermd. 'Agroecologische vissers' volgen de seizoenen en leveren een gezond natuurproduct, dat ze lokaal of regionaal verkopen en dat bijdraagt aan de lokale voedselzekerheid en voedselcultuur. Traditionele lokale en inheemse visserijgemeenschappen passen dit type visserij al toe. Helaas zijn deze gemeenschappen niet de enige gebruikers van de 'commons' en zijn ze gemarginaliseerd geraakt. Daarom is solidariteit vanuit de agroecologische beweging heel belangrijk.

De bijdrage die agroecologie levert aan duurzame voedselsystemen en het oplossen van mondiale problemen krijgt steeds meer erkenning, onder meer door de FAO, de landbouworganisatie van de Verenigde Naties. Voedsel Anders onderschrijft de Verklaring van Agroecologie² die internationale sociale bewegingen in 2015 opstelden en de 13 principes van agroecologie van het internationale expertpanel HLPE uit 2019³.

2. Regionale voedselsystemen maken agroecologie levensvatbaar door voedselproductie te verenigen met lokale mogelijkheden, en door voedselproducenten en burgers aan elkaar te verbinden. Korte ketens halen voedsel uit de anonimiteit, bijvoorbeeld in de vorm van boerderijwinkels, groentepakketten, zelfoogsttuinen en boerenmarkten en stadstuinen. Ze leiden tot meer sociale samenhang, een sterkere lokale economie, minder transport (dus minder CO₂-uitstoot) en betere afstemming tussen producent en consument, wat resulteert in minder voedselverspilling en meer waardering voor de boer(in). Korte ketens vergroten de zichtbaarheid van de voedselproductie, verbinden eters met lokale boerderijen en voedsellandschappen en helpen hen daarmee beter begrijpen waar hun voedsel vandaan komt, hoe en wanneer het groeit, en welke stappen er nodig zijn van boerderij tot bord. Gemeenschapsvorming en samenwerking met boeren leiden tot regionale voedselsystemen die passen bij de ecologie, het landschap en de mensen in dat gebied. In regionale voedselsystemen hebben boeren, vissers en burgers de prijs en kwaliteit van hun voedsel meer in eigen hand. Omdat tussenschakels in de keten verdwijnen krijgen producenten een hogere marge van de verkoopprijs. Regionale voedselsystemen zijn tevens een belangrijk uitgangspunt voor duurzame en gezonde voedselpatronen (zie 3. Anders eten). Een regionaal voedselsysteem vermindert ook onze impact elders op de wereld en draagt bij aan herstel van de mondiale biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen.

In een regionaal voedselsysteem spelen steden een steeds belangrijkere rol. De exponentiële groei van steden wereldwijd, door onder andere (gedwongen) migratie maakt stadslandbouw onmisbaar. Stadslandbouw draagt in belangrijke mate bij aan een vers en voedzaam voedselpatroon voor stedelijke bewoners, aan klimaatadaptatie, aan wateropvang in de stad en aan de lokale economie. Daarnaast is stadslandbouw veelal gekoppeld aan maatschappelijke doelen zoals zorg, mentaal welzijn, integratie en educatie, zoals bijvoorbeeld gebeurt in buurt- en schooltuinen.

Boeren, vissers, burgers, instellingen, bedrijven en gemeentelijke overheden werken samen in regionale initiatieven voor een sterke en gezonde voedselomgeving. Deze voedselgemeenschappen geven vorm aan het regionale voedselsysteem en leiden tot meer voedseldemocratie. Vastlegging van deze ontwikkelingen in een stedelijke voedselstrategie of

² <https://www.voedselanders.nl/wp-content/uploads/2021/04/Verklaring-van-het-International-Forum-voor-Agroecologie.pdf>

³ http://www.ipes-food.org/_img/upload/files/sfsENhg.pdf

het instellen van Voedselraden, waarin verschillende spelers in het voedselsysteem samenwerken aan regionaal voedselbeleid, versterken deze voedseldemocratie en vormen een belangrijke tegenhanger van de geconcentreerde macht in het huidige landbouw- en voedselsysteem.

3. Anders eten gaat over voedsel als middel voor een betere verbinding tussen mens en lichaam, mensen onderling (dichtbij en ver weg), mens en cultuur, mens en natuur en tussen voedselproducent en burger. Voor Voedsel Anders draait dit daarnaast om gezond en vers eten, dat op een duurzame wijze is geproduceerd, zoveel mogelijk uit de eigen regio komt en seizoensgebonden is. Het centraler stellen van plantaardige eiwitten en het verminderen van de vlees-, vis- en zuivelconsumptie zijn daarnaast essentieel voor een gezonder en klimaatvriendelijkere leefstijl. Bij een eetpatroon dat verenigbaar is met het lokale ecosysteem passen ook grasgevoerde runderen, met reststromen gevoerde kippen en varkens en vissoorten die talrijk en niet overbevist zijn.

Anders eten is alleen mogelijk als we een gezondere voedselomgeving creëren die goed eten toegankelijk maakt voor iedereen. Buurtmaaltijden, eetbaar groen, zoals kruidentuinen en fruitbomen in de openbare ruimte, stadslandbouw en buurtmoestuinen kunnen hieraan bijdragen. We steunen oproepen voor de beperking van reclames voor ongezonde producten in de publieke ruimte en een beperking van fastfood-verkooppunten in ons straatbeeld. Daarnaast pleiten we voor een sterke verlaging van de BTW op groente en fruit om deze gezonde producten toegankelijker te maken. Steeds meer overheden kopen voor catering en kantines regionale, plantaardige, gezonde en duurzame producten in. Overall bestaan initiatieven voor de ontwikkeling van voedselkennis en -vaardigheden, wat versterkt kan worden door voedsel educatie structureel in het onderwijs te verankeren en daarbij ook lokale voedselproducenten te betrekken. We zetten in op meer interactie met voedsel in en rondom de stad, bijvoorbeeld via stadslandbouw of eetbaar groen, zoals kruidentuinen of fruitbomen. Ondersteuning bij het ontwikkelen van een gezonde leefstijl is van groot belang, waarbij ook huisartsen en zorgmedewerkers een steeds belangrijkere rol spelen. Niet in de laatste plaats verdient ook de sociale en culturele functie van voedsel herwaardering. We kunnen veel leren over Anders eten van de vele internationale en lokale voedselculturen die Nederland rijk is. Het bereiden en samen eten van voedsel moet weer een centralere plaats krijgen in ons dagelijks leven, waarin we de verbindende rol van voedsel in de samenleving onderstrepen en diversiteit omarmen.

In het herwaarderen van de sociale en culturele waarde van voedsel spelen gastronomie en koks een belangrijke rol. Juist door samen te genieten van bijzondere smaken, gemaakt van duurzame ingrediënten met een eigen verhaal, worden we ons bewust van de waarde van voedsel. Koks, de interculturele diaspora en bewegingen als Slow Food kunnen bijdragen aan een duurzame eetcultuur van de toekomst, voortbouwend op waardevolle tradities, met meer plantaardige, smakelijke en gezonde menu's op ons bord.

4. Voedselsoevereiniteit, eerlijke prijzen en rechtvaardig handels-, landbouw- en visserijbeleid.

Binnen het handels-, landbouw- en visserijbeleid wordt voedselsoevereiniteit leidend.

Voedselsoevereiniteit⁴ is het recht van mensen op gezond en cultureel passend voedsel dat is geproduceerd met ecologisch verantwoorde en duurzame methoden, en hun recht om hun eigen voedsel- en landbouwsystemen te definiëren. Dit betekent onder andere dat staten en volkeren zelf democratisch over hun eigen voedsel- en landbouwsystemen te beslissen, zonder schade toe te brengen aan andere mensen of het milieu. De prioriteit wordt gegeven aan lokale landbouwproductie om de bevolking te voeden. Ook moeten de rechten van boeren, herders en vissers van toegang tot land, (vis)water en zaden worden gerespecteerd, waarbij de belangrijke rol van vrouwen in de voedselvoorziening wordt erkend. Het betekent ook dat landen zich mogen beschermen tegen goedkope (gedumpte) import, terwijl geen dumping van overschotten onder de kostprijs is toegestaan.

Voedselsoevereiniteit betekent dat het huidige handels-, landbouw- en visserijbeleid drastisch hervormd en rechtvaardiger moet worden. Dat zorgt ervoor dat boeren en vissers een kostendekkende, stabiele prijs krijgen én dat consumenten een prijs betalen waarin alle milieu-, sociale- en dierenwelzijnskosten zijn verrekend ('true pricing'). Dit is inclusief de investeringen die boeren nodig hebben om aan hogere maatschappelijke eisen te voldoen.⁵ Dan kan het budget van het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) geheel ingezet worden voor het belonen van groene en maatschappelijke diensten door een minderheid van boeren aan de maatschappij. Voorbeelden hiervan zijn betalingen voor het verhogen van organische stof in de bodem, natuur-, water- en landschapsbeheer, stimuleren van agroforestry, voedselbossen, en teelt van eiwit- en oliegewassen, vlas en hennep.

Om te komen tot voedselsoevereiniteit is het ook nodig dat het Europese aanbod binnen de akkerbouw en gehele veehouderij (jaarlijks) flexibel wordt afgestemd op de Europese vraag en dat er minimumprijzen worden vastgesteld. Ook is het noodzakelijk om boeren en vissers te beschermen tegen oneerlijke concurrentie van producten op de wereldmarkt, die niet aan de EU-eisen voldoen. Milieu- en dierenwelzijnseisen kunnen bij deze marktbescherming zelfs verhoogd worden, terwijl er dan ook milieubelastingen op vervuilende stoffen zoals fossiele brandstoffen, kunstmest en bestrijdingsmiddelen kunnen worden opgelegd. Als markten zo worden gereguleerd, kunnen regio's zoals de EU voor een veel groter deel voorzien in hun eigen voedsel, veevoer en andere landbouwproducten.

Regionalisering van de Europese voedselproductie betekent ook een einde aan zowel de dumping van Europese overschotten op lokale markten in het mondiale Zuiden, als aan het grote beslag dat Europa legt op visbestanden en landbouwgrond buiten Europa voor de teelt van bijvoorbeeld veevoer. Zo krijgen boeren- en vissersgemeenschappen in het mondiale Zuiden hun land, visbestanden en hun markten terug voor hun eigen voedselproductie, wat een grote bijdrage zal leveren aan voedselzekerheid en regionale onafhankelijkheid. Deze geregionaliseerde voedselvoorziening biedt ook grote klimaatvoordelen omdat onnodig transport, verwerking en verpakking worden voorkomen. Verder is de EU niet langer medeverantwoordelijk voor de natuurvernietiging die gepaard gaat met de grootschalige exportproductie in het mondiale Zuiden.

Afspraken voor een meer gereguleerde eerlijke internationale handel moeten de huidige vrijhandelsverdragen vervangen. Als de huidige oneerlijke WTO-regels niet drastisch

⁴ We volgen hierbij de definitie uit de Verklaring van Nyéléni, zie: <https://nyeleni.org/IMG/pdf/DeclNyeleni-en.pdf>, zie ook: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Voedselsoevereiniteit>

⁵ De TAPP-coalitie streeft naar een methode van true pricing met terugsluis naar duurzame boeren. Dit kan ingevoerd worden via fondsvorming (gevoed door bijv. heffingen op voedselproducten), via extra true pricing-voorwaarden in inkoop/aanbestedingen bij retail/catering, via wetgeving, minimumprijsafspraken al dan niet via de Wet Ruimte voor Duurzaamheidsinitiatieven of via nieuwe keurmerksystemen. Zie: www.tappcoalitie.nl

veranderen, zullen de Verenigde Naties een coördinerende rol moeten spelen om te komen tot eerlijke multilaterale handelsafspraken.

Rechtvaardig GLB en Gemeenschappelijk Visserij Beleid (GVB) van de EU moet leiden tot een eerlijkere verdeling van land- en visserijrechten en -subsidies, deze toegankelijk maken voor kleinschalige vissers en producenten, en duurzame praktijken stimuleren. Kleinschalige producenten krijgen dan gelijke toegang tot markten, financiële middelen en kennis. Ook zouden kleinschalige boeren en vissers gesteund moeten worden om zich te kunnen vertegenwoordigen op internationaal beleidsniveau, waar nu vooral grote bedrijven vertegenwoordigd zijn.⁶ EU-visserijovereenkomsten met landen buiten de EU moeten alleen gesloten worden als er zekerheid bestaat dat de lokale visbestanden, traditionele visserijgemeenschappen en voedselzekerheid niet bedreigd worden.⁷ Landen in het mondiale Zuiden moeten gesteund worden om zelf een lokale, duurzame visserij te ontwikkelen.

Meer zeggenschap van burgers, boeren- en vissersgemeenschappen over voedsel-, landbouw- en visserijsystemen komt in deze visie in de plaats van de huidige dominante economische en politieke macht van grote bedrijven. Dit gaat dus gepaard met onze visie op bottom-up regionale voedselsystemen. Mensenrechten, inclusief het recht op gezond voedsel, gelijke behandeling, zelforganisatie, de bescherming van (agro en aqua)biodiversiteit, het klimaat en duurzaam gebruik van land en water, moeten maatgevend zijn in beleid en krijgen voorrang boven multinationale handels- en investeringsbelangen. Overheden moeten daarbij weer hun verantwoordelijkheid nemen door gezonde, duurzame en eerlijk geproduceerde voeding te waarborgen en toegankelijk te maken voor allen en tegelijkertijd boeren en vissers daar eerlijk voor te belonen.

5. Toegang tot natuurlijke hulpbronnen

Het is cruciaal om ervoor te zorgen dat mensen die van lokale natuurlijke hulpbronnen leven, zoals boeren, herders, vissers en jagers/verzamelaars en bosbewoners (met name inheemse volkeren), niet alleen toegang en controle houden en krijgen over land en water, visgronden en bossen, maar ook tot de genetische diversiteit van vee, vis en zaden. Dit geldt zeker ook voor vrouwen en jongeren. Het is hierbij van belang dat natuurlijke hulpbronnen niet alleen als productiemiddel worden gezien, maar ook als leefgebied, landschap, en leverancier van ecosysteemdiensten, met respect voor de holistische visie op de relatie tussen mens en natuur in verschillende culturen. Het spreekt vanzelf dat bovengenoemde hulpbronnen er in de eerste plaats voor dienen om de lokale bevolking te voeden en niet voor exportlandbouw door grootgrondbezitters, buitenlandse trawlers of delving van olie, gas of mineralen. Ook in Nederland en Vlaanderen spelen deze thema's: de toegang tot natuurlijke hulpbronnen is ook hier al heel lang beperkt tot degenen die daar het kapitaal voor bij elkaar weten te brengen. Toegang tot land heeft onze speciale aandacht. Om in Nederland de toegang tot land te verbeteren is een herziening van de pachtwetgeving nodig die duurzame, agroecologische landbouw bevordert en waarin langdurige, duurzame pacht de standaard wordt. We roepen op tot initiatieven voor alternatieve pachtcontracten of het in gemeenschappelijk eigendom

⁶ Lees over het GVB en standpunten LIFE, de Europese kleinschalige vissersorganisatie <https://oceanfocus.ie/2022-cfp-review-fisheries-at-a-crossroads/>

⁷ Lees de standpunten van de West Afrikaanse kleine vissersorganisatie CAOPA <https://www.cffacape.org/publications-blog/q2nriapbiy782wqmauibprrt43x1ku>

brengen van land. Zo wordt het gemakkelijker voor boeren om te investeren in bijvoorbeeld het planten van bomen en in bodemvruchtbaarheid.

Visserij is in tegenstelling tot landbouw en aquacultuur geheel afhankelijk van de 'commons' en de 'wilde natuur'. Deze worden van alle kanten bedreigd. Visvergunningen en visquota zouden in Nederland vooral toegewezen moeten worden aan vissers die de minste impact op het ecosysteem hebben en vissen voor de lokale en regionale markt. Het vormen van eigen producentenorganisaties en het collectief beheer van visrechten voor de kleinschalige visserij moeten beter ondersteund worden.

Samen werken aan de omslag

Met deze visie als basis werken we samen met anderen aan een omslag in de praktijk, de wetenschap, de politiek en de maatschappij om te komen tot voedselsystemen die wereldwijd duurzaam en eerlijk zijn. Daarin hebben (bewegingen van) boeren, vissers, andere kleine voedselproducenten en ook burgers meer zeggenschap. Op die manier worden kennis en creativiteit benut en zijn waarden en aspiraties leidend. Dit doen we omwille van het klimaat en de natuur, en voor het welzijn van alle huidige en toekomstige bewoners van deze wereld.

Analyse: Welke problemen kent het huidige voedselsysteem?

Vaak wordt gezegd dat Nederland de op één na grootste exporteur van voedsel ter wereld is en zo zou bijdragen aan de wereldvoedselvoorziening. Hier zijn echter kanttekeningen bij te plaatsen. Allereerst wordt driekwart van de geëxporteerd naar EU-lidstaten. Daarnaast wordt een groot deel van deze export eerst geïmporteerd uit het mondiale Zuiden en (na bewerking) doorgevoerd. Deze afhankelijkheid van grootschalige import en export maakt landen kwetsbaar voor geopolitieke, economische en klimatologische schommelingen elders in de wereld. Dit kan tot ondervoeding en rellen leiden als de voedselprijzen plotseling stijgen. Dat gebeurde al op diverse plekken in het mondiale Zuiden in 2008 en 2011 en wederom tijdens de Corona-pandemie in 2020 en 2021. Klimaatverandering, mede veroorzaakt door het voedselsysteem, vergroot de kwetsbaarheid van landen verder. De huidige hoge productie in de Nederlandse en Vlaamse veehouderij, akkerbouw, tuinbouw en sierteelt gaat immers gepaard met een hoog gebruik van fossiele brandstoffen, chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest. In 2018 had Nederland na Malta en Cyprus het hoogste gebruik van pesticiden per hectare landbouwgrond in de Europese Unie.⁸ Het dominante geïndustrialiseerde en geglobaliseerde voedselsysteem leidt tot de volgende problemen:

Ongelijke toegang tot gezond voedsel

Hoewel er ruim voldoende voedsel kan worden geproduceerd, voedt het huidige voedselsysteem lang niet de gehele wereldbevolking. Bijna 700 miljoen mensen hebben een ernstig tekort aan voedsel door een combinatie van gebrek aan inkomen en land. Dit wordt verergerd door natuur- en klimaatrampen, conflicten, slecht beleid en de coronacrisis. Daarnaast zijn 1,9 miljard mensen ernstig tot matig ondervoed door eenzijdige voeding terwijl

⁸ A survey on the uses of glyphosate in European countries. INRAE (2020): <https://doi.org/10.15454/A30K-D531> en <https://www.worldometers.info/food-agriculture/pesticides-by-country/>

2,2 miljard mensen lijden aan obesitas of overgewicht.⁹ Ook in Nederland zijn er veel mensen met gezondheidsproblemen door gebrek aan toegang tot gezond eten, vooral mensen met een lager inkomen of opleiding. Het is pijnlijk dat het merendeel van de mensen die wereldwijd ondervoed zijn, op het platteland woont en van het land leven, terwijl ongeveer een derde van de voedselproductie verloren gaat door verspilling.

Ook wordt er niet voldoende, divers voedsel geproduceerd waar het nodig is, onder meer omdat veel land in gebruik is voor de teelt van veevoer en biobrandstoffen (voor de export). Het zijn juist inheemse volkeren, kleinschalige boeren-, herders- en visserijgemeenschappen die het meest te lijden hebben van de hiermee gepaard gaande vernietiging van natuurlijke ecosystemen en landonteigening. Dit ontnemt hen essentiële bronnen van voedsel, medicijnen, energie én hun traditionele manier van leven.

Crisis onder boeren en vissers¹⁰

Gevangen tussen dure toeleveranciers, lage en instabiele opbrengstprijzen, en ploeterend op land of in water dat steeds minder opbrengt, stoppen overal in de wereld veel boeren en vissers met hun bedrijf. Elke dag verdwijnen er ook in Nederland en Vlaanderen gezinsbedrijven in de landbouw en visserij, omdat er geen wenkend toekomstperspectief is voor bedrijfsopvolgers. Het platteland wordt steeds meer beheerst door een handvol grote agrarische bedrijven en projectontwikkelaars van binnen en buiten de landbouw. Ook de concentratie van visrechten bij grote bedrijven en het verlies van visgronden aan industriële belangen zoals de energiesector, gecombineerd met het sluiten van kleine visserijhavens heeft grote gevolgen voor de kleinschalige visserij en de leefbaarheid van kustplaatsen.

In het mondiale Zuiden trekken veel boeren en vissers door te lage prijzen, uitgeput land of kustwater of doordat ze verdreven zijn van de plaats waar ze leven, noodgedwongen naar de stad, op zoek naar werk. Dat is er vaak maar sporadisch, wat voor velen een armoedig bestaan in sloppenwijken betekent. Anderen migreren naar het buitenland, inclusief de EU, waar ze vaak te maken krijgen met uitbuiting, uitsluiting en slechte werkomstandigheden. Vrouwen blijven veelal achter op het platteland en worden volledig verantwoordelijk voor én de voedselvoorziening én de zorg voor de kinderen én het huishouden. In veel landen produceren vrouwen het grootste deel van het voedsel maar slechts weinigen van hen zijn eigenaar van de grond die zij bewerken. Veel vrouwen hebben geen toegang tot publieke voorzieningen zoals onderwijs en hun basisrechten zijn niet gegarandeerd. Ze worden uitgesloten van politieke deelname en daarmee van besluitvorming over het voedsel dat zij produceren in de omgeving waarin zij leven.

Klimaatverandering

Het geïndustrialiseerde en geglobaliseerde voedselsysteem is verantwoordelijk voor ruim een kwart van de totale uitstoot van broeikasgassen. Dat gebeurt deels binnen de akkerbouw, veehouderij en visserij zelf, zoals door het gebruik van fossiele brandstoffen in machines en boten met grote (bodem)sleepnetten, de toepassing van kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen en door methaanuitstoot door koeien. Ook de vernietiging van bos en

⁹ Bron voor ondervoeding: *Food security and nutrition around the world in 2020*, FAO:

http://www.fao.org/3/ca9692en/online/ca9692en.html#chapter-executive_summary

Bronnen voor obesitas: 13% van 7,8 miljard mensen in 2021: <https://www.worldometers.info/world-population/world-population-projections/> en <https://ourworldindata.org/obesity>

¹⁰ Boer en visser zijn beroepen, hiermee bedoelen we in de gehele tekst ook boerinnen en vissersvrouwen.

andere natuur voor landbouw en veehouderij, en de degradatie van de bodem dragen hieraan bij, omdat er dan veel opgeslagen koolstof vrijkomt in de vorm van kooldioxide. Tenslotte wordt veel fossiele energie gebruikt tijdens de verwerking, de verpakking en het transport van voedsel en binnen de retail.¹¹ Eigenlijk is het huidige industriële voedselsysteem enorm inefficiënt omdat er meer - fossiele - energie wordt gebruikt dan er aan voedsel-calorieën worden geproduceerd. Dit is vooral zo in geïndustrialiseerde landen, waar de productie en distributie van elke calorie voeding op ons bord een gemiddelde investering van ongeveer 7,3 calorieën energie-input vergt.¹²

Bovendien wordt juist ook de voedselproductie bedreigd door de escalerende klimaatcrisis, met toenemende droogtes, stormen, overstromingen, zeespiegelstijging en verzilting. Daarbij wordt de visstand negatief beïnvloed door temperatuurstijging van de zee, rivieren, meren en andere wateren.¹³ Juist de mensen uit de landen die het minst aan klimaatverandering hebben bijgedragen krijgen het meest met deze negatieve gevolgen te maken.

Andere gezondheids- en milieuproblemen

Het gebruik van chemische middelen in de landbouw en de visserij leidt tot vervuiling van het oppervlakte- en drinkwater, risico's voor de volksgezondheid en ernstige aantasting van de biodiversiteit, het bodemleven en de bodemvruchtbaarheid. Vervuiling door landbouwchemicaliën heeft ook geleid tot hoge gehalten van pesticiden en dioxinen in het voedsel.¹⁴

Nederland is het meest 'veedichte' land ter wereld. Dat heeft ertoe geleid dat binnen de pluimvee- en varkenshouderij de meeste dieren hun soorteigen gedrag niet kunnen uitoefenen. Intensieve veehouderij brengt ernstige gezondheidsrisico's met zich mee, zoals zoönosen en antibiotica-resistentie. Bij de bestrijding van varkenspest, vogelgriep, MKZ, BSE en Q-koorts zijn de afgelopen decennia miljoenen dieren geruimd, deels om exportbelangen veilig te stellen. In sommige gevallen hebben zich zelfs varianten van deze ziekten ontwikkeld die gevaarlijk zijn voor de mens. Diertransport over grote afstanden vergroot het risico op verspreiding. Daarnaast leidt vooral de grootschalige import van veevoer tot een enorm mestoverschot. Overbemesting heeft voor een groot deel bijgedragen aan de stikstofcrisis, en daarmee de dramatische achteruitgang van biodiversiteit.

Groot beslag op natuurlijke hulpbronnen buiten de EU

Intensieve landbouw en veeteelt hier hebben ook negatieve gevolgen voor het mondiale Zuiden. De Nederlandse en Vlaamse veehouderij is bijvoorbeeld sterk afhankelijk van de import van soja uit Zuid-Amerika en vismeel van vis uit Afrikaanse en Aziatische wateren. De grootschalige teelt van soja als monocultuur gaat in veel gevallen gepaard met ontbossing en daarmee uitstoot van broeikasgassen, en een zeer hoog gebruik van chemische

¹¹ Deze uitstoot (26% van de totale uitstoot in 2018) is opgebouwd uit: veehouderij en visserij (31%), productie van gewassen (27%), natuurvernietiging en bodemdegradatie (24%) en verwerking, verpakking, transport en retail (18%). Daarbij wordt 5% veroorzaakt door de productie van non-food gewassen als biobrandstoffen en katoen. Zie Science 2018: <https://science.sciencemag.org/content/360/6392/987>
Meer informatie over de onderverdeling van de genoemde 26 %, zie: <https://ourworldindata.org/food-ghg-emissions>

¹² *The Food and Farming Transition: Toward a Post Carbon Food System*, Sebastopol, Heinberg, R., and Bomford, M. (2009), CA: Post Carbon Institute.

¹³ <http://www.fao.org/fishery/climatechange/en>

¹⁴ https://www.iksr.org/fileadmin/user_upload/DKDM/Dokumente/Fachberichte/NL/rp_NI_0195.pdf

bestrijdingsmiddelen. Bovendien worden deze landbouwproducten over grote afstanden vervoerd, waardoor de nutriëntenkringloop doorbroken wordt. Dit leidt tot uitputting van bodems in het mondiale Zuiden en overbemesting in het Noorden. Daarnaast heeft de visvangst voor de productie van vismeel als veevoer binnen de veehouderij en intensieve aquacultuur (met name garnalen en zalm), grote gevolgen voor visstanden en de voedselzekerheid van de lokale vissersbevolking.¹⁵

Gebrek aan toegang tot land, water en vis

De genoemde teelt van soja, palmolie en biobrandstoffen en de productie van rundvlees leidt ook vaak tot gewelddadige onteigening van het grondgebied en land van inheemse volkeren en kleine boeren. Zij verliezen daarmee hun toegang tot voedsel en levensonderhoud. Er is een proces van *landgrabbing* (landroof) gaande waarbij multinationale agribusiness en andere investeerders miljoenen hectares opkopen of pachten in Afrika, Azië en Zuid-Amerika, maar ook in Oost-Europese landen zoals Roemenië. Omdat het daarbij meestal vruchtbaar land met voldoende zoetwater betreft is dit tegelijkertijd een *water grab*. Daarnaast is er sprake van *ocean grabbing*, waardoor kleinschalige vissers en kustbewoners de toegang tot hun traditionele visgronden verliezen, en daarmee hun voedselvoorziening en bron van eiwitten.¹⁶ Ook de EU doet daaraan mee door bilaterale visserijovereenkomsten te sluiten waardoor grote Europese schepen toegang krijgen tot visgronden in met name Afrikaanse landen.¹⁷ Het recht op voedsel van traditionele vissersgemeenschappen in het Zuiden staat verder onder druk door een toename van onder meer intensieve aquacultuur, zeemijnbouw en massatoerisme, vaak gefinancierd met buitenlands kapitaal.¹⁸

Ook in Nederland en Vlaanderen is de toegang tot land een groot maatschappelijk probleem. Jongeren (en andere boeren van de eerste generatie) die op agro-ecologische wijze voedsel willen produceren komen moeilijk aan grond. Grondprijzen zijn voor veel boeren te hoog, terwijl pachtcontracten meestal maar voor een jaar gelden. Dit maakt het leven van veel boeren onzeker en bemoeilijkt investeringen in bijvoorbeeld boomaanplant of bodemverbetering. De druk op landbouwgrond en het landschap wordt verder vergroot door opgaven in de woningbouw, natuurontwikkeling en duurzame energieopwekking.

Een vergelijkbare problematiek speelt binnen de visserij. Visserijbeleid moedigt de privatisering van de *commons* aan, bijvoorbeeld met individueel overdraagbare visquota als beheersinstrument. Grote bedrijven profiteren hiervan, ten koste van kleinschalige vissers. Verder worden de visgronden steeds kleiner door onder meer windmolenparken, scheepvaart, zandwinning en zeereservaten. Het aantal kleine visserijbedrijven is drastisch afgenomen,

¹⁵

https://www.icsf.net/images/samudra/pdf/english/issue_78/4331_art_Samudra%20Report%20No%2078%20Mearly%20Deal%20by%20Batrice%20Gorez.pdf

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/SREnvironment/Call/NGOs/GreenpeaceInputs1.pdf>
<https://india.mongabay.com/2020/01/fish-meal-and-fish-oil-industries-pose-threat-to-the-fishing-sector-in-india/>

¹⁶ <https://www.tni.org/en/topic/land-and-water-grabbing> en <https://www.tni.org/en/collection/ocean-grabbing>

¹⁷ <https://theconversation.com/why-the-eus-global-fishing-activities-cant-be-called-sustainable-yet-152491>

¹⁸ <https://www.cffacape.org/publications-blog/why-the-current-african-unions-blue-economy-strategy-threatens-small-scale-fisheries>

terwijl zij juist de minste impact hebben op het ecosysteem, kwalitatief hoogwaardig voedsel leveren en geworteld zijn in een lange, ambachtelijke traditie en voedselcultuur.¹⁹

Een ongezond eetpatroon

Een duurzaam en rechtvaardig voedselsysteem vraagt naast een andere manier van produceren ook om anders eten. De leefstijl van veel mensen vergt nu veel van de natuur en de bodem, dragen bij aan mondiale ongelijkheid en klimaatverandering en zijn ongezond. Door vergaande industrialisering en individualisering zijn de voedingswaarde *en* de sociale en culturele waarde van ons voedsel sterk achteruit gegaan. Het gemiddelde voedingspatroon bevat te veel verzadigde vetten, bewerkte producten, vlees, suikers en zout, en te weinig vezels, groente en fruit. Meer overgewicht, suikerziekte, chronische hart- en vaatziekten en mentale problemen zijn het gevolg, waardoor de zorgkosten oplopen. Gezond eten wordt vaak gezien als een individuele verantwoordelijkheid, maar de voedselomgeving heeft een groot effect op onze keuzes en mogelijkheden. Ongezonde opties zijn steeds toegankelijker geworden, onder meer door prominente positionering in het winkelschap, prijsstelling, reclame en een groot aanbod van fastfood in het straatbeeld. Mensen eten bovendien steeds vaker alleen. De sociale en culturele functie van de maaltijd, waarbij mensen elkaar ontmoeten, is op veel plekken verdwenen. Zo ook de culturele functie, waarbij de grote variatie van lokale traditionele recepten vervangen is door de armoede van kant-en-klare maaltijden uit de supermarkt.

Analyse: Hoe heeft het zo ver kunnen komen?

Het landbouw- en visserijbeleid met zijn nadruk op hoge productiviteit en specialisatie stimuleert wereldwijd vooral monoculturen, technologische 'oplossingen', gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen en fossiele brandstoffen, industriële productie en transport over grote afstanden. De situatie is verslechterd sinds de neoliberale hervormingen in de jaren 90, toen landbouw onderdeel werd van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en andere vrijhandelsverdragen. Boeren werden mondiaal elkaars concurrent, waarbij de laagste prijs maatgevend werd, terwijl de multinationale agribusiness profiteerde. Deze vrijhandelsafspraken vormen ook het uitgangspunt van het huidige Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie.

Door mondiale toepassing van het principe van de vrije markt werd 'de laagste prijs' maatgevend en de basis voor internationale concurrentie. Om een aantal redenen werkt de vrije markt echter niet in de landbouw. Zo is er sprake van inelasticiteit aan zowel vraag- als aanbodzijde; boeren noch consumenten hebben invloed op de prijs en kunnen niet of nauwelijks reageren op prijsveranderingen. Ook wordt de sector gekenmerkt door lange periodes van overproductie en lage prijzen, afgewisseld door voedselcrises met hoge prijzen. Boeren kunnen onmogelijk wereldwijd met elkaar concurreren, met name omdat de productieomstandigheden te zeer verschillen. De kracht van het merendeel van de boerenbedrijven ligt in productie voor lokale en regionale markten, niet in productie voor de export.

Omdat de WTO, bilaterale - en regionale vrijhandelsverdragen overheden verbieden om eisen te stellen aan geïmporteerde producten op het gebied van milieu en dierenwelzijn, ontstaat

¹⁹ <https://www.voedselenders.nl/netviswerk-van-vergeten-vis-tot-duurzame-ambachtelijke-visserij/>

oneerlijke concurrentie. Dat geldt vooral voor Europese boeren, die wel aan hogere eisen moeten voldoen. Voor hen wordt het zo onmogelijk een eerlijke prijs te krijgen voor duurzaam geproduceerd voedsel. Voedsel Anders verzet zich daarom bijvoorbeeld tegen vrijhandelsverdragen tussen de EU en de Zuid-Amerikaanse Mercosur-landen en Canada (CETA). Boeren in het mondiale Zuiden worden vooral van hun eigen lokale en regionale markten verdrongen door dumping van gesubsidieerde producten uit het Noorden. Hun overheden ontberen echter de financiële middelen om de boeren te steunen met subsidies; alleen bescherming van hun markt kan zorgen voor eerlijke prijzen.

Vis wordt aan de ene kant van de wereld gevangen of gekweekt, in een ander deel verwerkt en weer in een ander deel geconsumeerd. Meer dan 80 procent wordt verkocht op de internationale markt. Slechts enkele grote internationale bedrijven, waaronder supermarktketens, beheersen de hele keten van vangst tot het bord. Nederland speelt een hoofdrol in de internationale vishandel. Tegelijkertijd wordt er in Nederland nauwelijks nog lokale vis gegeten, maar vooral goedkopere geïmporteerde vis. Deze vis komt vaak uit de intensieve aquacultuur in Azië, wat gepaard gaat met kap van mangrovebossen, watervervuiling en slechte arbeidsomstandigheden.²⁰ Het EU-handelsbeleid helpt hier aan mee, en pakt slecht uit voor vissers uit veel ontwikkelingslanden, terwijl vooral China en landen in Zuidoost-Azië profiteren.²¹ Ook Nederlandse vissers ondervinden grote nadelen; ze moeten aan zeer hoge duurzaamheidsnormen voldoen, terwijl ze concurreren met geïmporteerde vis die niet aan deze normen voldoet.

Burgers en boeren- en vissersfamilies hebben steeds minder te zeggen over wat en hoe ze produceren en consumeren. Slechts zo'n twintig transnationale bedrijven beheersen nu het mondiale landbouw- en voedselsysteem. Met name onder zaadbedrijven, internationale graanhandelaren, verwerkende bedrijven en supermarktketens maken slechts enkele multinationals de dienst uit. Met de wereld als werk- en afzetgebied hebben zij belang bij open grenzen en zo min mogelijk regelgeving en controles. Hun economische én daarmee politieke (lobby)macht bepaalt niet alleen in grote mate het landbouw-, visserij en handelsbeleid, maar ook de richting van onderzoek naar voedselproductie. Daarbij weten zij gemakkelijk de weg te vinden naar subsidiepotten. De multinationals bepalen in hoge mate wat en hoe boeren en vissers produceren en wat burgers eten. De (internationale) overheden hebben dit laten gebeuren, maar kunnen nu ook de keuze maken om de regie binnen de voedselvoorziening terug te pakken.

Voedsel Anders Nederland - Juli 2022

www.voedselanders.nl

²⁰ https://www.business-humanrights.org/en/from-us/briefings/all-at-sea-an-evaluation-of-company-efforts-to-address-modern-slavery-in-pacific-supply-chains-of-canned-tuna/?mc_cid=2d4354fd2f&mc_eid=UNIQID

²¹ Zo moeten ACP-landen (Europese oud-koloniën binnen Azië, Cariben en Pacific) en landen die profiteren van het preferentiële importquotastelsel (GSP+) voldoen aan strikte herkomstregels en het onderschrijven duurzaamheidsnormen, terwijl die niet vereist zijn voor an de landen met waarvan de visproducten de EU binnenkomen onder de autonome tariefcontingenten (ATQ's). Hierdoor ontstaat er bijvoorbeeld grotere vrije toegang tot de EU-markt voor goedkope tonijnfilet uit China en Zuidoost Azië en dat is slecht nieuws voor vissers van veel ontwikkelingslanden. <https://www.cffacape.org/news-blog/increased-free-access-to-eu-market-for-cheap-tuna-loins-is-bad-news-for-producers-in-developing-countries>